

Afgørelser – Reg. nr.:

Fredningen vedrører:

Bemærkninger

Domme

Taksationskommissionen

Naturklagenævnet

Overfredningsnævnet

Fredningsnævnet

Kendelser

Bekendtgørelser

Dispensationer: sidst i filen med den nyeste til sidst

REG. NR. 00000030
24/9-03

Bekendtgørelse
om Fredning af det Staten tilhørende Hedeareal af Borris
Sønderland.

-----oOo-----

Det bekendtgøres herved, at det Staten tilhørende Hedeareal af Borris Sønderland vil være at frede, og advares derfor alle uvedkommende om ikke at forøve nogen som helst Ufred paa bemeldte Areal.

Det er navnlig forbudt uvedkommende at færdes i Heden paa en saadan Maade, at der derved kan opstaa Fare for dens Ødelæggelse f. Eks. ved Hedebrand, og indskærpes det særlig Ejere eller Brugere af tilgrænsende Hede- eller Mosearealer nøje at iagttage Brandpolitilovens herhen hørende Bestemmelser betræffende Afbrænding af Lyng, Hede- eller Mosetørv m. v.

Det er ligeledes efter vedkommende Ministeriums Forlangende forbudt alle og enhver, der ikke kan godtgøre særlig Adkomst, at udøve Jagt, at slaa Lyng i Heden til Tækning, Bugning, Strøelse, Foder og lignende, at skære Lyngtørv i Heden, at grave Tørv i Nosen paa "Søbjergene", at plukke Bær og lade Kreaturer grasse paa Arealet, ligesom det selvfølgelig er forbudt at opdyrke dette.

Arealet er afgrænset ved Pæle, der ere nedrammede i Skellinierne. Opsynsmanden i Lejren ved Borris fører Tilsyn med hele Arealet overensstemmende med den ham gennem 3'die Ingeniørdirektion meddelte Instruks.

Overtrædelse af Fredningsbestemmelserne vil medføre Strafansvar.

BØLLING - NØRRE HERREDETS KONTOR, d. 24. September 1903.

V. R. Krag.

F. A. R.

DANSK NATURETBEVARELSER OG LANDTRAGSKONSULENT

26 MAR. 1975

G. Thomsen
Thomsen

FREDNINGSPLANHOLDNING
FOR RINGKJØBING AMT

21 - 01 - 732 / 70

Lb. nr 109
RAF 198/73

FREDNINGSNÆVNET >

FREDNINGSNÆVNET

FOR

RINGKØBING AMTS FREDNINGSKREDS

DOMMERKONTORET · TELEFON 07-32 14 11

6950 RINGKØBING

Ringkøbing, den 5. oktober 1983.
R.A.F. 183/1983.

Borris Sønderland - Borris Skydeterræn - Fredning.

For nogen tid siden har Fredningsstyrelsen (att. Michael Thorsen) telefonisk forespurgt til fredningen af Borris Sønderland, idet det blev anført, at der skulle være en fredningsafgørelse af 1903 og 1908.

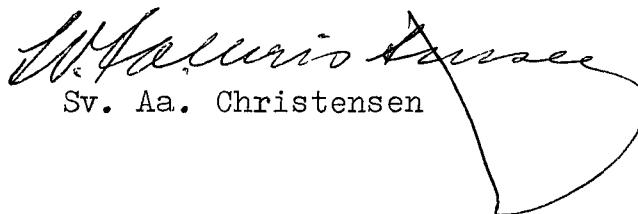
I den anledning har fredningsnævnet foretaget en undersøgelse af eget arkiv samt forhørt sig hos Forsvarets Bygningstjeneste.

Der er herved alene fundet frem til fredningsbekendtgørelsen af 1903, og det må derfor også efter fredningsnævnets opfattelse bero på en fejl, når det tidligere (i en sag fra 1973 om etablering af pejle- og observationssteder for artilleriskydninger i Borris skydeterræn) er blevet nævnt, at fredning skulle være sket i 1908.

Der henvises til vedlagte fotokopi af redegørelse med bilag af 3. oktober 1983 fra Forsvarets Bygningstjeneste, der nøje svarer til oplysningerne på fredningsnævnets sag om fredningen.

Med venlig hilsen

p.n.v.

Sv. Aa. Christensen

Mottaget Fredningsstyrelsen

Fredningsstyrelsen,
Amaliegade 13,
1256 København K.

FORSVARETS BYGNINGSTJENESTE
VESTRE BYGGEADMINISTRATION

Sct. Mathiasgade 96B . Postboks 139
8800 Viborg
Telefon (06) 62 14 77

REG. NR.

VD/GA

Dato: 3 okt 1983

J. nr.: 612.56-521/3631

Antal bilag: 3

Til Fredningsnævnet for Ringkøbing Amts Fredningskreds,
Dommerkontoret,
6950 Ringkøbing.

Emne: 521 Borris Skydeterræn - Fredning.

Ref.: a. Telefonsamtale med bygningsdistriktschef V. Dam
den 5 sep 1983.
b. Telefonsamtale den 3 okt 1983.

- 1 - Bilag: 1. "Bekendtgørelse om Fredning af det Staten tilhørende
Hedeareal ved Borris Sønderland."
- 1 - 2. Kopi af siderne 50-53 vedr. Borris Skydeterræn.
- 1 - 3. Skydeterrænet ved Borris - 1979.

Ved ref. a. blev Vestre Byggeadministration (VBA) forespurgt, om den var i besiddelse af en fredningskendelse for Borris Skydeterræn fra 1908, idet bygningsdistriktschef V. Dam ved et møde i Borrislejren den 17 sep 1973 angående etablering af pejle- og observationssteder for artilleriskydninger i henhold til mødereferatet - udfærdiget af Per Mikelsen, dengang som repræsentant fra Fredningsplanudvalget - skulle have udtalt, at det oprindelige areal, 1830 ha, er erhvervet i 1903 og fredet i 1908.

Arealet er erhvervet i 1903, men fredet ved en bekendtgørelse af 1903. VBA er af den opfattelse, at 1908 må bero på en skrivefejl, jvf. ref. b.

VBA vedlægger som bilag 1 "Bekendtgørelse om Fredning af det Staten tilhørende Hedeareal ved Borris Sønderland", dateret 3 okt 1903.

R. A. F. 183/83.

Endvidere vedlægges som bilag 2 kopi af siderne 50-53 af bogen "Forsvarets arealer" - en beretning fra Forsvarsministeriets naturfredningsudvalg; udgivet af Forsvarsministeriet og Miljøministeriet november 1974.

Endelig vedlægges som bilag 3 en folder vedrørende Borris Skyde- terræns anvendelse - udgivet af Vestre Landsdelskommando i 1979.

T. Traasdahl Møller
T. Traasdahl Møller

B e k e n d t g ø r e l s e

om Fredning af det Staten tilhørende Hedeareal ved Borris Sønderland.

Det bekendtgøres herved, at det Staten tilhørende Hedeareal af Borris Sønderland vil være at irede, og advares derfor alle uvedkommende om ikke at forøve nogen som helst Ufred paa bemeldte Areal.

Det er navnlig forbudt uvedkommende at færdes i Heden paa en saadan Maade, at der derved kan opstaa Fare for dens Ødelæggelse f. Eks. ved Hedebrand, og indskræpes det særlig Ejere eller Brugere af tilgrænsende Hede - eller Mosearealer nøje at iagttage Brandpolitilovens herhenhørende Bestemmelser betræffende Afbrænding af Lyng, Hede- eller Mosetørv m.v.

Det er ligeledes efter vedkommende Ministeriums Forlangende forbudt alle og enhver, der ikke kan goatgøre særlig Adkomst, at udøve Jagt, at slaa Lyng i Heden til Tækning, Bugning, Strøelse, Foder og lignende, at skære Lyngtørv i Heden, at grave Tørv i Mosen paa "Søbjergene", at plukke Bær og at lade Kreaturer græsse paa Arealet, ligesom det selvfølgelig er forbudt at opdyrke dette.

Arealet er afgrænset ved Pæle, der er nedrammede i Skellinierne. Opsynsmand i Lejren ved Borris Johan Chr. Jensen fører Tilsyn med hele Arealet, overensstemmende med den ham gennem 3die Ingeniørdirektion meddelte Instruks.

Overtrædelse af Fredningsbestemmelserne vil medføre Strafsvar.

Bølling - Nørre Herreders Kontor, den 3' Oktober 1903.

V. R. Krag.

Ovenstaaende Bekendtgørelse findes nøjagtig enslydende i :

Ribe Stifts-Tidende for 5/10, 13/10 og 21/10 1903.

Ringkjøbing Amts Avis for 5/10, 7/10 og 9/10 1903.

Ringkjøbing Amts Dagblad for 6/10, 7/10 og 8/10 1903.

Det samlede skydeområde, der i dag henhører under forsvarsministeriet, omfatter ialt 4.725 ha. Heraf er 117 ha fredskov.

Kernen i området, Borris Sønderland, omfatter 1.830 ha, blev i 1902 erhvervet af staten på initiativ af botanikeren Eugen Warming, med henblik på, at en større strækning af den jyske hede kunne blive bevaret urørt til oplysning for senere tider om hedens naturforhold. I 1903 blev arealet overdraget Københavns Universitet og forsvaret i fællesskab.

I 1953 udvidedes skydeterrænet til sin nuværende størrelse gennem erhvervelser mod syd omfattende området omkring Omme å.

Der er indtil videre forbud mod anvendelse af kampvogne på arealet.

Der er restriktioner med hensyn til skydning med brandfarlig ammunition, et særligt »brandskydningsområde« er udlagt og indrammet af brandbælte. Offentligheden har adgang til skydeterrænet i øvelsesfri perioder. Der

udstedes ved kommandantskabet eller den tilsynsførende vederlagsfrie passersedler og fisketilladelser.

Der gives lejlighedsvis offentligheden (studerende, jagtforeninger, ornitologer m.fl.) adgang under kyndig ledsagelse uden for skydetiden, men på skydedage, normalt kun i de tidlige morgentimer (fugleekskursioner). Omegnens jagtkonsulenter har periodebestemte adgangstilladelser til særlige områder for dyrestudier og filmoptagelser. Personel fra Vildtbiologisk Station, Kalø, har adgang efter aftale med kommandantskabet.

Uanset, at der de seneste 4-5 år har været ca. 300 skydedage, hvor offentligheden ikke har adgang til området, har det årligt været besøgt af 2500 gæster og 900 lystfiskere. Hertil kommer, at den tilsynsførende skovfoged og skytte i de senere år har ledet ekskursioner for studerende, ornitologer, jagtforeninger m.fl. med besøgs-koncentration i månederne april-juni og med gennemsnitligt besøg de sidste 4 år på 35 hold med ialt 1500 deltagere årligt.

Dette adgangssystem har været benyttet i ca. 10 år og virker tilfredsstillende.

Borris Sønderland blev ved herredsretskendelse af 24. september 1903 fredet. Af kendelsen fremgår bl.a.,

at det er forbudt uvedkommende at færdes i heden på en sådan måde, at der derved kan opstå fare for dens ødelæggelse, f.eks. ved hedebrand, at det er forbudt alle og enhver, der ikke kan godtgøre særlig adkomst, at udøve jagt, at slå lyng, at skære lyngtørv i heden, at grave tørv i mosen på Søjbjergene, at plukke bær og lade kreaturer græsse på arealet, ligesom det selvfølgelig er forbudt at opdyrke dette.

Milevid udsigt fra Muldsande over den lyngklædte hede på Borris skydeterræn. Den fredede Borris Hede er en rigtig urfuglelokalitet.

Skydeterrænet er et hedeslettelandskab, der i dag fremtræder som hede med hedemose-partier. Området gennemstrømmes i den sydvestlige del af den næsten uregulerede Omme å.

Lyngen på heden er meget varieret, nogle steder høj og tør, andre steder lav og frodig efter brande forårsaget af den militære anvendelse. Revling, tyttebær og tranebær forekommer rigeligt og er af stor betydning for stedets rige fugleliv. De botaniske interesser i området knytter sig især til den fugtige del af heden og omkring kærerne og hedemoserne. Området er hjemsted for mange dyr. Således findes der i dag en rådyrbestand på omkring et tusinde dyr. Denne rådyrbestands udvikling, der er ganske bemærkelsesværdig, har nøje været fulgt af Vildtbiologisk Station på Kalø i forbindelse med stationens vildtundersøgelser.

Området er tillige et betydningsfuldt fuglested, særligt som hedemose-lokalitet, med en meget stor bestand af mindre almindelige arter som urfugl, tinksmed, storspove, stor tornskade m.fl. Foruden disse fugle er der et betydeligt antal ynglende og rastende rovfugle samt ynglende småfugle og sumpfugle.

Der findes ialt 11 gravhøje på arealet. Hovedparten af disse ligger i området umiddelbart nord for Thorsbæk i den sydlige udkant af skydeterrænet.

I modsætning til næsten alle de øvrige behandlede områder, hvor fredningsinteresser må underordnes den militære brug, gælder dette ikke for

det meste af Borris skydeterræn. Såvel hedemosearealet som ådalområdet er af høj fredningsmæssig værdi, fordi de udgør typiske restområder af landskabselementer, der tidligere var meget karakteristiske for disse egne. Hedemosearealet vil som følge af sin høje grundvandstand og jordbundens særlige lyngtørvekarakter ikke kunne tåle kørsel, hverken med bæltekøretøjer eller hjuilkøretøjer, uden at lide uoprettelig skade. Enkelte anlagte veje og spor gennem området vil dog kunne tolereres, ligesom højereliggende randzoneområder eventuelt kan tåle begrænset kørsel uden for sporene.

Afbrænding af lyngen vil kunne ske med mellemrum med henblik på lynnens foryngelse - forudsat lyngtørven ikke brænder i dybden. Det optimale afbrændingsinterval vil være 5-10 år. For at hindre, at lyngtørven brænder og for at opretholde områdets naturlige vandstand og udseende bør alle grøfter tilkastes og nye grøfter ikke etableres.

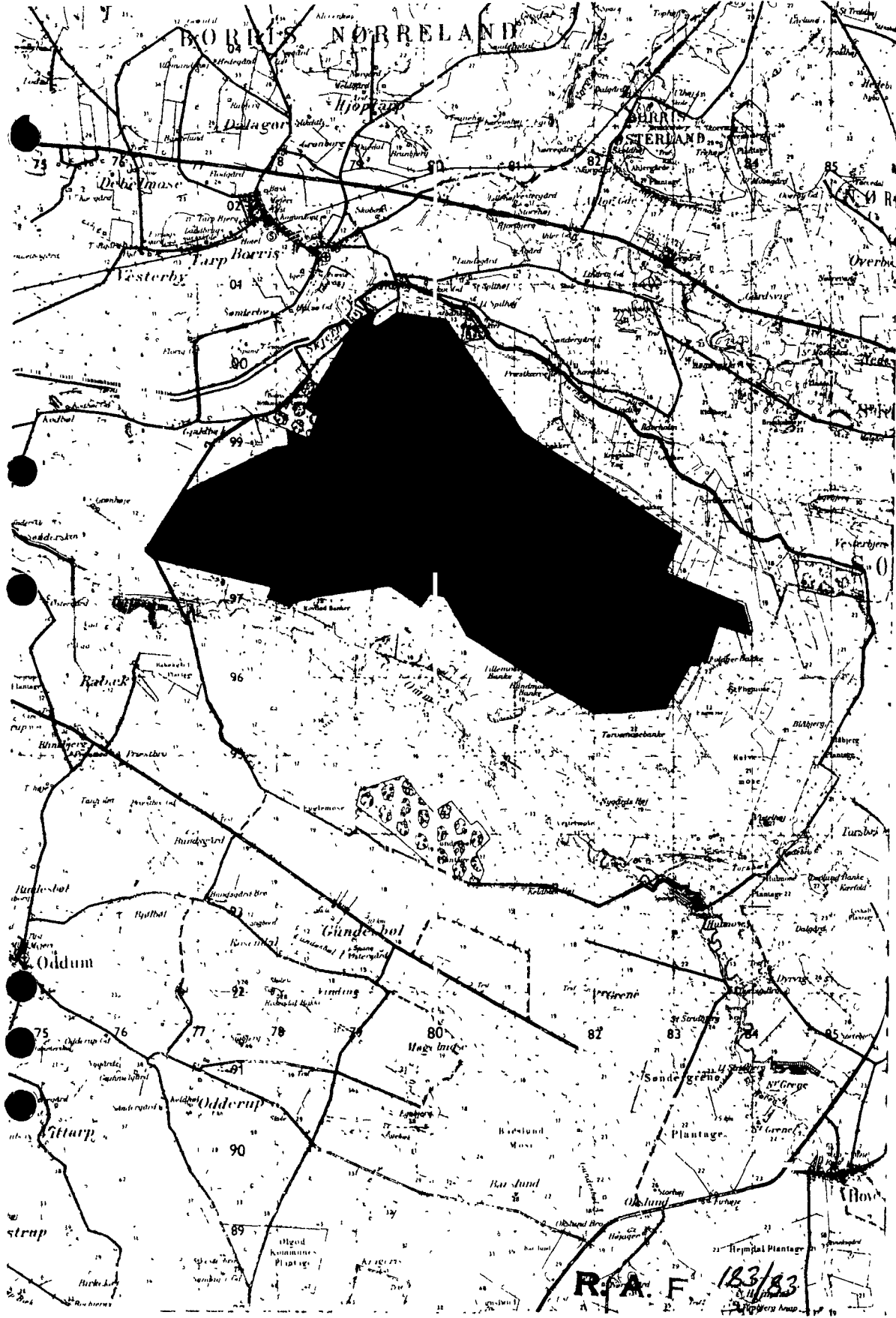
Plantninger bør ikke anlægges inden for det af den gamle fredning omfattede areal og i øvrigt begrænses mest muligt.

Endvidere bør egekrattet ved åen friholdes for militær kørsel o.lign. Plantninger bør ikke være tilladt i krattet eller dets nærhed.

Den sydvestlige hedestrækning, der forbinder den gamle fredning med ådalen, foreslås underkastet fredningsbestemmelser, der tilsigter en bevarelse af arealets nuværende karakter, således at arealet friholdes for nyplantninger. Med hensyn til den militære aktivitet må Borris skydeterræn som helhed siges at være et øvelsesområde, hvor kørsel med bæltekøretøjer i særdeleshed kampvogne uden for de eksisterende spor vil medføre varige skader.

Det foreslås, at områdets fredningsmæssige værdi sikres ved en landskabsfredning, hvis nærmere indhold aftales mellem miljøministeriet og forsvarsministeriet.

Det bør herunder overvejes at pålægge visse arealer nærmere driftsforanstaltninger med henblik på at bevare eller øge værdierne.

REG. NR.

Kære sekretær Jørgen Andersen.

Hoslagt fremsender jeg til låns en fotokopi af en af oberst Prytz i 1907 udarbejdet oversigt over statens erhvervelse af Borris hede i 1902. Ligeledes en fotokopi af landbrugsministeriets henvendelse/af 17. februar 1902 om hedens erhvervelse samt et kort over den i 1902 erhvervede hede.

Det fremgår heraf, at heden er erhvervet som følge af professor Warmings initiativ i 1899, men at man senere har kombineret dette med en vidt anvendelse til militære formål, idet det dog var forudsat, at denne anvendelse ikke strider mod det oprindelige formål. Landbrugsministeriet er skødeindehaver, medens krigsministeriet (nu forsvarsministeriet) og Københavns universitet i forening har brugsretten, jfr. A. Mentz "Naturfredning, særlig i Danmark" side 23. Heden er yderligere formelt fredet ved en kendelse af Bølling herredsret, såvidt jeg erindrer af 1908, der yderligere fastslår formålet med erhvervelsen.

Universitetet har hele tiden haft en opsynsmand, for tiden skovfoged Frydenlund Petersen, der oppebærer et beskeden honorar for at varetage universitetets interesser med henblik på opsynet. Naturfredningsrådet har to gange i de senere år ladet heden undersøge ornithologisk, dels i 1942, dels i 1955, jfr. Finn Salomonsen: "Fuglelivet på Borris hede" (Ornith. forenings tidsskrift 49, pag. 245, meddelelser fra Naturfredningsrådets reservatudvalg nr. 48.)

1300/11-51

Såvidt mig bekendt har militæret, i hvert fald indtil for få år siden, fuldt ud respekteret, at universitetet har jagtretten på heden. Man har fra universitetets side tilladt enkelte rævejagter, men iøvrigt har det ikke været tilladt at jage på den del af heden til hvilken universitetet har medbrugsret. Også med hensyn til beplantning har militæret, i hvert fald tidligere, søgt tilladelse, en ansøgning for få år siden bleve ikke imødekommet fra universitetet. Under krigen blev der givet nogle begrænsede tilladelser til tørvegravning, medens en ansøgning om tilladelse til brunkulsgravning blev afslået. Også disse sager blev forelagt universitetet og naturfredningsrådet.

I årenes løb har der været ført adskillige forhandlinger med forskellige fredningsinstanser om en evt. nærmere præcisering af fredningen. Således førtes der i 1911 til 1913 en række forhandlinger mellem militæret og udvalget for naturfredning om en nærmere præcisering af fredningen. Årene 1960 til 1961 forhandlede der en del med Reservatrådet om eventuel oprettelse af et vildtreservat omfattende hele skydeterrainet - ikke alene "universitetets hede", men også de efter krigen erhvervede arealer udenom denne. Disse forhandlinger førte ikke til noget, bl. a. fordi universitetet ikke ønskede at afgive noget af sin brugsret til heden. Senere har forsvarsministeriets daværende departementchef, general Lindhardt to gange dels i 1961, dels i 1962 henvendt sig i ministeriet og foreslået Omme å-dalen, evt. hele skydeterrainet (Han har øjensynlig ikke været klar over, at det var fredet i forvejen) fredet. Disse sager blev af ministeriet forelagt Naturfredningsrådet, der foreslog at holde et møde med repræsentanter for forsvarsministeriet, Københavns universitet, ministeråst for kulturelle anliggender og Naturfredningsrådet. Dette skete i efteråret 1962, men dette møde har aldrig været afholdt.

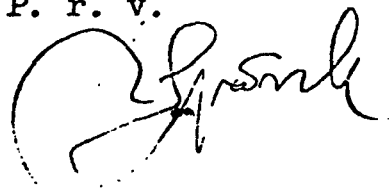
Der knytter sig selv under de nuværende forhold betydelige naturhistoriske interesser til Borris hede, navnlig ornithologiske, og skulle militærets brug af en eller anden grund ophøre, vil plantevæksten hurtigt kunne regenerere på de steder, hvor den har lidt skade ved kørsel etc.

Jeg tror både Københavns universitet og Naturfredningsrådet vil være meget interesserede i en yderligere udbygning af fredningen, evt. ved oprettelse af et videnskabeligt reservat, og man vil naturligvis være interesseret i, at få de senere efter 1945 erhvervede arealer, til hvilke ministeriet har fuld brugsret, inddraget under en evt. fredning; men det er muligt, at det støder på formelle vanskeligheder. Har de tidligere ejere ikke en tilbagekøbsret? Men i hvert fald Sønder Omme å-dalen, der ligger umiddelbart syd for den oprindeligt erhvervede hede, burde man søge at få med.

For at komme videre i sagen mener jeg det er vigtigt snarest at få afholdt det i 1962 bebudede møde med de to "brugere" samt ministeriet for kulturelle anliggender og de vedkommende fredningsinstanser.

Med venlig hilsen

P. r. v.

DISPENSATIONER>

Afgørelser – Reg. nr.: 00000.03

Dispensationer i perioden: 06-04-1989

FREDNINGSNÆVNET

FOR

RINGKØBING AMTS FREDNINGSKREDS

DOMMERKONTORET TELEFON 07 32 14 11

6950 RINGKØBING

REG. NR.
LUS

000
Modtaget i
Skov- og Naturstyrelsen
- 7 APR. 1989

Ringkøbing, den 6. april 1989.
RAF 5/1989

U. 0489
Kw

Nævnet har d.d. tilskrevet Skjern kommune, Bygningsinspektoratet, 6900 Skjern, således:

"Vedrørende flytning af pejletårn "P.3 Østergård" på matr.nr. 2d Sønderlandet, Borris.

Nævnet meddeler herved i medfør af naturfredningslovens § 34 og § 47 tilladelse til det ansøgte.

Det bemærkes, at området er fredet ved en bekendtgørelse af 3. oktober 1903, der navnlig forbyder uvedkommende at færdes i området. Nævnet finder ikke, at denne fredning på nogen måde har betydning for pejletårnets flytning. Det er endvidere fredningsnævnets opfattelse, at naturfredningslovens § 47 ikke er til hinder for flytningen ind i selve plantagen.

Tilladelsen bortfalder, såfremt den ikke er udnyttet inden 5 år fra tilladelsens meddelelse, jfr. naturfredningslovens § 64a.

Endvidere bemærkes, at ansøgeren ikke herved er fritaget for at søge eventuelle andre tilladelser, som lovgivningen måtte kræve.

Afgørelsen kan efter naturfredningslovens § 58 indbringes for overfredningsnævnet (adr. Slotsmarken 15, 2970 Hørsholm) af bl.a. ansøgeren og forskellige myndigheder.

Klagefristen er 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt den pågældende klageberettigede.

En tilladelse kan ikke udnyttes før udløbet af klagefristen. Er klage iværksat, kan tilladelsen ikke udnyttes, medmindre den opretholdes af overfredningsnævnet. "

Hvilket herved meddeles.

./. Kopi af ansøgningen samt kortbilag vedlægges.

Med venlig hilsen

P.n.v.

Løvbjerg Nielsen

Skov- og Naturstyrelsen,
Slotsmarken 13,
2970 Hørsholm.

Miljøministeriet

Skov- og Naturstyrelsen

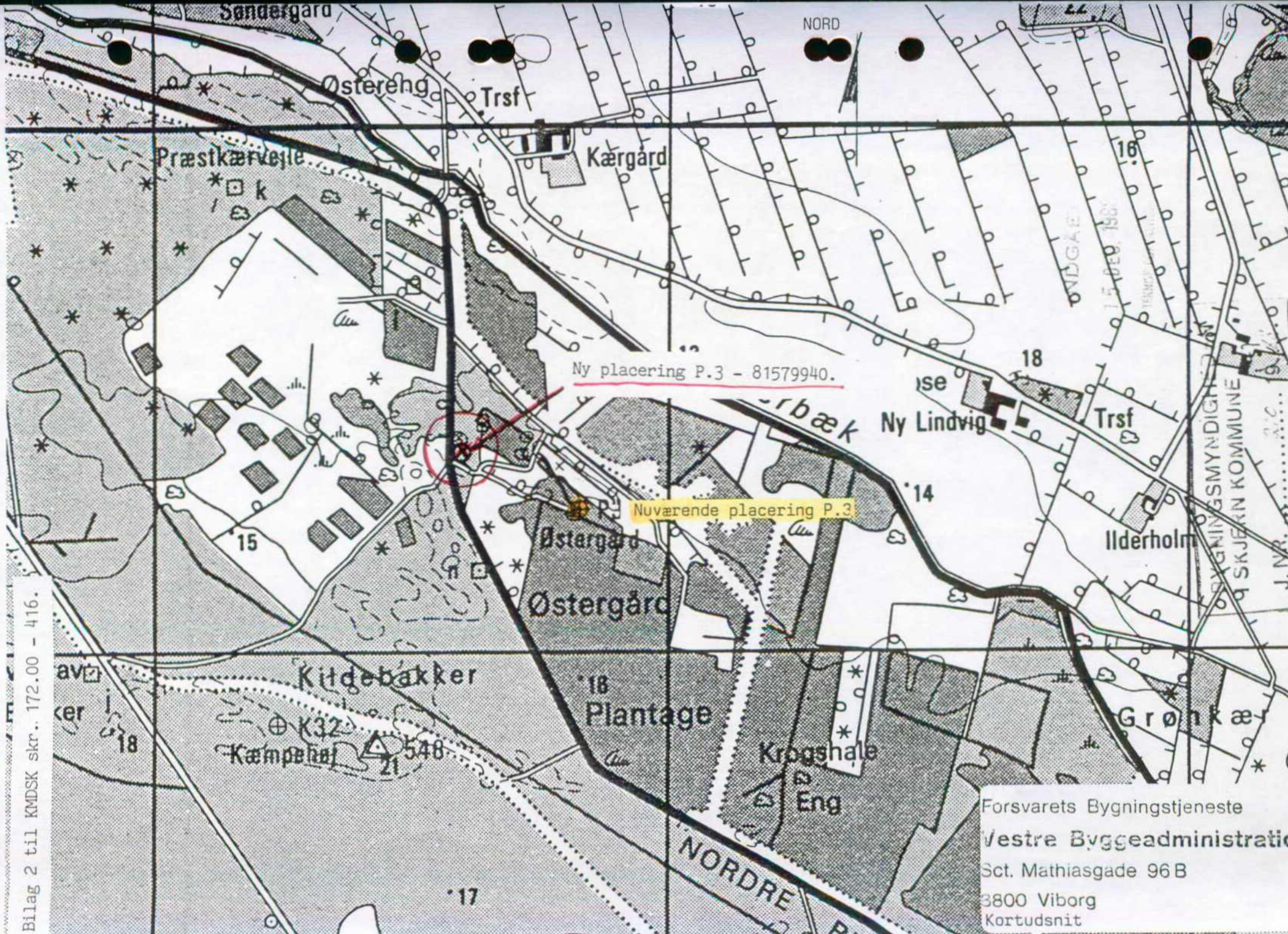
J.nr. SN 1311/11-0007

Akt. nr. 13

Bil. 3

Foto venter

Ny placering P.3 - 81579940.

Nuværende placering P.3

Forsvarets Bygningstjeneste
Vestre Byggeadministratio
Sct. Mathiasgade 96 B
3800 Viborg
Kortudsnit